

Câteva considerații pe marginea ontologiei trinitare capadociene

Pr. Prof. Dr. Mihai HIMCINSCHI*

Rezumat:

Divinitatea nu este circumscrisă, acesta nu poate fi comprehensibilă rațional, deoarece înțelegerea sa completă o face finită și limitată. Privind planul judecății umane, constatăm că este limitat și doar cele finite pot fi înțelese și cunoscute, dar Divinitatea nu poate fi cuprinsă de mintea umană și nici nu poate fi imaginată ca un întreg comprehensibil.

Sfinții Părinți au văzut Ființa divină ca fiind ipostaziată în cele Trei Persoane și nu o tratau ca pe ceva separat, sau abstract, și nu au vedeau ca generatoare de Tată, Fiu și Duh Sfânt. Ființa presupune totdeauna ipostasul, sprijinul ei subzistențial. Doar în abstract putem cugeta la ființă – pentru că nu există în sine – sau, în cazul Sfintei Treimi, comună în toate ipostasurile Ei, de aceeași esență uninte prin proprietăți sau însușiri personale.

Cuvinte cheie:

Sfânta Treime, existența divină, ipostasurile trinitare, intersubiectivitate treimică, triteism, harul divin.

Introducere

Învățătura ortodoxă despre Sfânta Treime delimitează învățătura autentică creștină de alte învățături străine. Doar o Dumnezeuire de acest fel este mântuitoare, e bază a comuniunii de iubire față de lume pentru eternitate. Doar prin Ea avem viață veșnică și putere. Treimea ca realitate tri-personală și ca Persoane în relație de iubire e singurul model pentru noi. Sfânta Treime este baza mântuirii noastre, este Taina perfecteii unități a Persoanelor distincte. „Numai o comunitate

* Pr. Dr. Mihai Himcinschi, profesor (Misiologie și Ecumenism) la Facultatea de Teologie în cadrul Universității *1 Decembrie 1918* din Alba Iulia. E-mail: himmihai@yahoo.com.

Câteva considerații pe marginea ontologiei trinitare capadociene

desăvârșită de persoane supreme poate hrăni, cu iubirea ei nesfârșită și perfectă, setea noastră de iubire față de ea și între noi. Iubirea nu se mulțumește să fie numai gândită, ci și să primească și să fie primită”¹.

Cel ce Se descoperă în istorie prin revelație, nu e o existență singulară, esență impersonală sau Unica Persoană autonomă, ci este Treime de Ipostasuri cu o alteritate absolută, alteritate oglindită într-o unică natură, voință și lucrare.

Lumea de azi trăiește tot mai mult separația dintre Dumnezeu și om, dintre transcendentul și imanentul divin. Biserica Ortodoxă prin învățătura despre Sfânta Treime, „Vita Trinitatis ad extra et ad intra”, evidențiază trăsătura unui personalism viu și dinamic, în contradictoriu cu oferta esențialistă de tip apusean care este depersonalizată și individualistă. Iubirea tri-ipostatică a fost dinaintea lumii, dar este în același timp și îndreptată spre ea.

Puterea de a sta în legătură de comuniune cu Dumnezeu-Treime ne este dată de către Fiul lui Dumnezeu făcut Om, în Care Se odihnește Sfântul Duh, Duh care ne este trimis la Rusalii, în Biserică, și Care, făcându-ne părtași firii îndumnezeite a lui Hristos, ne face fii ai Tatălui ceresc și frați ai Mântuitorului.

Biserica Ortodoxă vede Sfânta Treime ca Iubire, iubire lucrătoare prin Duhul Sfânt în sufletele noastre, Duh care ne ridică la o viață de comuniune între noi și între noi și Dumnezeu.

Materialul își propune să expună o parte din învățătura părinților capadocieni pe care Biserica a propovăduit-o de-a lungul secolelor, să facă dovada, pe baza Revelației, a existenței relațiilor personale între Persoanele Sfintei Treimi și mai ales a relației Duhului Sfânt cu Tatăl și Fiul în cadrul teologiei trinitare capadociene.

Atribute trinitare

Sfinții Părinți capadocieni au făcut dovada că în Sfânta Treime, pe lângă Persoane, există și atribute sau însușiri ale Ființei, care sunt comune tuturor Persoanelor, Tatălui, Fiului și Sfântului Duh, dar arătau că: „ceea ce-i comun se referă la ființă (atributele Ei fiind prezente în toate Persoanele), pe când ipostasul sau persoana e semnul propriu a ceea ce-i specific sau particular”².

Făcând deosebire între lucrările trinitare *ad intra*, care nu sunt altceva decât însușirile personale ale Persoanelor Sfintei Treimi, și energiile necreate prin care Dumnezeu lucrează în lume *ad extra*, și așa cum pe planul divin lucrarea a plecat de la Tatăl – în a-L naște pe Fiul și a-L purcede pe Duhul Sfânt – și pe plan

¹ Pr. prof. dr. D. Stăniloae, „Sfânta Treime, structura supremei iubiri”, în *ST*, nr. 5-6/1970, p. 41.

² Sfântul Vasile cel Mare, *Epistola 38, Despre deosebirea dintre ființă și ipostas*, în *PSB*, vol. 17, trad. pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1986, p. 183.

Pr. Prof. Dr. Mihai Himcinschi

iconomic (*Flp* 2, 8) lucrarea mântuitoare pornește tot de la Tatăl și se realizează prin Fiul în Duhul Sfânt. „Dacă acceptăm ca unică lucrarea Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, fără nici o deosebire, nici varietate față de oricine ar fi, va trebui să deducem din unitatea de acțiune (lucrare) o unitate de natură. Deci identitatea de acțiune în Tatăl, în Fiul și în Duhul Sfânt arată limpede absoluta asemănare de natură... chiar dacă numele divinității indică natura, totuși comunitatea de substanță permite acestei numiri să se aplice în sens propriu și Duhului Sfânt”³.

Pe plan iconomic, lucrarea unică a lui Dumnezeu se numește har, izvorăște din ființa necreată și dumnezeiască ca expresie a voinței unice (*In* 12, 50; 14, 24; 14, 31), voința Fiului fiind a Tatălui și „trebuie să înțelegem că transmiterea voinței care atemporal pornește din Tatăl și trece în Fiul, asemenea înfățișării unui chip în oglindă”⁴ coboară în planul creat pentru a finaliza lucrarea iconomică a mântuirii, prin Iisus Hristos. În Fiul lui Dumnezeu Întrupat – având două naturi, două lucrări și două voințe, dar unite într-un singur ipostas al Logosului divin – Biserica a arătat prin hotărârile Sinodului VI Ecumenic, că voința umană din Persoana lui Iisus Hristos era supusă celei divine cât și lucrarea sau acțiunea Sa umană, ele comunicându-și însușirile specifice naturii lor în mod teandric.

Nașterea Fiului și purcederea Duhului din veci din Tatăl sunt acte nepătimitoare, netemporale și netrupești. Dacă acceptăm ideea unui Dumnezeu materialnic îi putem socoti pe Fiul și pe Duhul frați dintr-o obârșie comună personală a Tatălui, ceea ce deșiră Treimea, pentru că Tatăl nu mai e Tată al unui singur Fiu și purcezătorul unui Duh unic, și prin această debordare naturală se relativizează iubirea dintre Ei. „Persoanele sunt de când este Tatăl și nu era cândva când Tatăl nu a fost. De când S-a născut Fiul? De când nu S-a născut Tatăl”⁵. Monada există ca Triadă din veci. Dumnezeu este Tată prin excelență pentru că nu a fost niciodată Fiu. Iar Fiul este Fiu pentru că nu a fost niciodată Tată. Tatăl este unic, ca și Fiul, doar omul poate fi tată și fiu în același timp pentru că ipostasul omenesc împarte ființa umană printr-o succesiune de nașteri în timp. Nașterea Fiului din Tatăl nu s-a făcut în timp, cum învățau eunomienii subordinaționiști, și e nepătimitoare pentru că e netrupească și Dumnezeu nematerialnic și nepasional. Prin fiecare Persoană dumnezeiască se arată slava divină a Celorlalte Două, și prin intersubiectivitatea Lor, iubirea comunitară. Doar un Dumnezeu Treime poate fi iubire, „un Dumne-

³ Idem, *Epistole*, 182, trad. pr. prof. dr. T. Bodogae, *PSB*, vol. 12, Ed. IBMBOR, București, 1988, p. 388-389.

⁴ Idem, *Despre Sfântul Duh*, trad. pr. Constantin Cornișescu, *PSB*, vol. 12, Ed. IBMBOR, București, 1988, p. 36.

⁵ Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cele 5 cuvântări teologice*, trad. pr. prof. dr. D. Stăniloae, Ed. Anastasia, București, 1993, p. 53.

Câteva considerații pe marginea ontologiei trinitare capadociene

zeu monopersonal înseamnă un Dumnezeu care nu poate avea bucuria unei comuniuni între persoanele egale, ci doar o putere redusă de a face o creatură minoră”⁶.

În Dumnezeu există „o continuitate între Ei (Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt) și o deosebire negrăită și cumva neînțeleasă, fără ca deosebirea ipostaselor să rupă continuitatea ființei și fără ca această continuitate de substanță să elimine particularitatea semnelor distinctive”⁷. Pe planul dumnezeiesc necreat, însușirile personale nu divid Ființa în mod triteist, dar lipsa lor poate duce la modalismul sabelian.

Tatăl nu e nefăcut în relație cu Fiul⁸, cu celelalte lucruri făcute prin Fiul. El Se manifestă prin Fiul Său, dar cel ce numește pe Dumnezeu Tată, îndată înțelege și contemplă pe Tatăl care naște. Așa cum cauza presupune efectul și efectul duce la cauză, și Tatăl pe Fiul și invers. Pe Dumnezeu Îl înțelegem ca Tată din existența Fiului Său și nu din raportul Său cu creatura care e făcută, căci așa pe Dumnezeu Îl putem numi doar *nefăcut*. „Tatăl este Principiul tuturor, cauza existenței existențelor, rădăcina a tot ce este viu. Din El a ieșit izvorul vieții, înțelepciunea, puterea, chipul întru totul asemenea nevăzutului Dumnezeu, Fiul născut din Tatăl, Cuvântul viu, Care este Dumnezeu și este la Dumnezeu și nu adus la existență; existând mai înainte de toți vecii și nu dobândit în urmă; Fiul nu posesiune. Ca Fiul are în chip firesc cele pe care le are Tatăl. Din această numire de Fiul am fost învățați că participă la firea Tatălui. Strălucește nedespărțit din ființa Tatălui, este egal în putere și părtaș slavei”⁹.

Tatăl este Cauza tuturor celor ce există (*Rm* 11, 36) și „nimeni să nu-și închipuie că sunt trei principii... pentru că Principiul celor ce există este Unul”¹⁰. Există Trei Ipostasuri în Treime, nu subordonându-Se Unul Altora, în sens subordinaționist în care Fiul și Duhul sunt inferiori Tatălui, ci în sensul că Tatăl este Principiul din care Fiul și Duhul Sfânt își au existența.

Mai multe principii în Dumnezeu¹¹ se exclud, creează discordie și confuzie, de aceea în raport cu Fiul și cu Duhul, Tatăl este Principiu în divinitate pentru că El are ființa divină în Sine și nu a primit-o de la nimeni și o dă Fiului prin naștere

⁶ Pr. prof. dr. D. Stăniloae, nota 255, la Sfântul Grigorie de Nazianz, *op. cit.*

⁷ Sfântul Vasile cel Mare, *Epistole*, 38, p. 181.

⁸ „Persoana se definește ca raportare și ca relație și definește o raportare și o relație. Principalul conținut semantic al cuvântului exclude posibilitatea de a interpreta persoana ca individualitate în sine, în afara spațiului relației”, Christos Yannaras, *Persoană și Eros*, trad. Zenaida Luca, Ed. Anastasia, București, 2000, p. 21.

⁹ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilii*, 15, *Despre credință*, p. 510-511.

¹⁰ Idem, *Omilia* 16, p. 553.

¹¹ „Cele mai vechi opinii despre Dumnezeu sunt trei: lipsa unui principiu, mai multe principii și un unic principiu. Lipsa unui principiu înseamnă o lipsă de rânduială, mulțimea de principii este o discordie și, deci, ea e lipsită de principiu și e lipsită de rânduială... noi însă cinstim unicul principiu (Tatăl)”, Sfântul Grigorie de Nazianz, *op. cit.*, p. 53.

Pr. Prof. Dr. Mihai Himcinschi

și Duhului prin purcedere. Pentru acest motiv gândirea patristică răsăriteană a introdus noțiunea de *monarhie*¹² în cadrul Sfintei Treimi. „Este o monarhie, un ipostas care se arată în aceeași cinste a firii, în acordul voinței în identitatea mișcării și în unicitatea consimțirii celor ce provin din ea, cum nu e cu puțință în firea născută”¹³. Doar în virtutea monarhiei Tatălui putem afirma că El este mai mare ca Fiul, pentru că este născătorul Lui, Cauza nașterii Sale din veci.

Dumnezeu este Dumnezeu pentru că este necauzat și este începutul tuturor celor cauzate. Fiul Îl are drept Cază pe Tatăl, dar nu cum îl au celelalte cauzate. Fiul e din veci din Tatăl, e din ființa Lui din eternitate. „Ființa divină există din veci în Persoana Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, primul având-o, cei doi primindu-o de la El”¹⁴. Dacă spunem că Tatăl în calitatea de Principiu este mai mare decât Fiul, nu înseamnă că precedă Fiului în timp sau prin fire. Tatăl și Fiul nu Se deosebesc prin nimic decât în ceea ce privește cauza Fiului. Existența Fiului și a Duhului se raportează la o singură Cază, care este Tatăl. Ei nu sunt nici alcătuiți, nici confundați în existența Lor, ci posedă, Unul prin naștere, Celălalt prin purcedere, Ființa unică a Tatălui, care nu O împarte cu Ei și nici nu Se confundă cu Ei.

Mintea (Tatăl) are Cuvânt (Fiu), Înțelepciune, Rațiune, și Cuvântul Său e din veci și nu dobândit în urmă. Fiul este Chipul și Portretul care are toate câte se găsesc în originalul Său. Ca Fiu, ca Unic-Născut, are în mod firesc cele pe care le are Tatăl, le are pe toate adunate în El Însuși, fără să le împartă cu altul. Din numirea Sa de Fiu rezultă participarea Sa la firea Tatălui cu tot ce are în ea. Cuvântul iese din Minte (Tatăl), născut fără suferință, este Chipul Celui care L-a născut „fără să se despartă întru ceva de Cel ce L-a născut, are totuși o existență desăvârșită în El Însuși, așa precum și cuvântul nostru înfățișează în întregime gândirea noastră”¹⁵. Deosebirea ipostazei Fiului de a Tatălui rezultă chiar din formularea biblică conform căreia *Cuvântul era la Dumnezeu (In 1, 1)* și nu *în Dumnezeu*. Cuvântul era *la* Dumnezeu-Tatăl ca deosebit de Persoana Tatălui și nu ca la om, *în* el, enipostaziat în ființa umană, neavând ipostas propriu.

Pe Fiul Îl putem gândi doar deodată cu Tatăl (*In 1, 1*), și egal cu El (*Ps 109, 1*), egalitate de vrednicie și neschimbabilitate a firii, Tatăl exprimându-Și toată ființa Sa în și prin El (*Col 1, 15*), deci strălucirea slavei este concepută întotdeauna împreună cu slava și Imaginea cu Prototipul. „Considerăm că în Dumnezeu Tatăl

¹² A nu se confunda monarhia Tatălui cu *monarhianismul* (erezie antitrinitară de tip modalist care susține că există un singur Dumnezeu într-o singură persoană, neputând exista ca pluralitate. Monarhianistii vorbind despre persoane, le confundă una cu cealaltă, considerându-le forme de manifestare ale aceleiași Persoane, unică și dumnezeiască – n.a.).

¹³ Sfântul Grigorie de Nazianz, *op. cit.*, p. 52.

¹⁴ Pr. prof. dr. D. Stăniloae, nota 146, la Sfântul Grigorie de Nazianz, *op. cit.*, p. 154.

¹⁵ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia 15. Despre credință*, p. 517.

Câteva considerații pe marginea ontologiei trinitare capadociene

și în Dumnezeu Fiul există același chip și ceea ce aici (pe pământ) prin imitare este chipul, acesta este acolo, după fire, Fiul¹⁶.

Tot ce aparține Tatălui putem vedea oglindite în Fiul, pentru că El rămâne întreg în Tatăl și-L are pe Tatăl în același timp întreg în El. „Ipostasul Fiului e într-un fel făptura și înfățișarea care permite recunoașterea Tatălui, iar ipostasul Tatălui e recunoscut sub forma Fiului, deci atributele (nenăscut și născut) pe care le știm în El rămân spre deosebirea netă a ipostaselor¹⁷.

„În Dumnezeu în care sunt toate cele mai presus de acestea, Cel căruia îi este proprie nașterea Fiului, îi este proprie în mod egal și voința de a naște a Tatălui¹⁸. Fiul este Sfatul și Voința Tatălui, dar El nu poate exista fără să fie totodată și Tatăl. În Dumnezeu existând din veșnicie conștiința de Sine, tot din veci există și chipul voit al Lui, care este Fiul.

Nașterea Fiului din veci, de *la început* (*In* 1, 1) existând în sânul Tatălui (*In* 1, 8), a biruit timpul. *La început* desființează atât faptul de a nu fi fost cândva Fiul, cât și faptul de a fi început cândva să existe¹⁹. Fiul nu S-a născut din Tatăl după ce Acesta exista, căci un Tată preexistent Fiului introduce devenirea în Dumnezeu și aceasta la desființarea Lui. Ideea arianistă că Fiul (creat de Tatăl) *Se naște* după un timp de la existența Tatălui, deși (zic ei) nu e vorba de un timp al creației, este de natură subordinaționistă și Îi retrage Fiului atributul de *născut din veci*. După arianiști Fiul e din Tatăl și veșnic cu Tatăl, e născut din Tatăl dar în timp și nu din veci, ceea ce-L face preexistent pe Tatăl față de Fiu și supus devenirii, Tatăl este deci și El din nimic ca și Fiul Său.

Această *sucesivitate* în Treime, de la un Tată preexistent la un Fiu *apărut* după aceea, suprimă conștiința existenței de Sine a Fiului când a fost născut (nici copilul, născut în timp, al unui tată nu e conștient de sine că se naște). Fiul fiind Conștiința de Sine a Tatălui, Chipul și Rațiunea Sa, nu putea să nu Se știe pe Sine ca Cel ce se naștea din veci, alături de existența din veci a Tatălui, căci „născutul și nenăscutul nu divizează ființa, dar se *divizează* (ca Tată și Fiu, deci ca Persoane distincte) în cadrul aceleiași Ființe²⁰.

În Dumnezeu Unul este din eternitate Tatăl, și Altul Fiu, și între ei este iubirea paternă și cea filială drept răspuns iubirii părintești. Această relație a iubirii e eternă, fără de început, căci dacă ar avea început, ar putea să și înceteze. „Dacă e lucru mare pentru Tatăl de a nu proveni de nicăieri, nu e lucru mai mic pentru Fiul de a proveni dintr-un astfel de Tată. Căci Se împărtășește de slava Celui necauzat

¹⁶ Idem, *Despre Sfântul Duh*, p. 60.

¹⁷ Idem, *Epistola 38. Despre deosebirea dintre ființă și ipostas*, p. 185.

¹⁸ Sfântul Grigorie de Nazianz, *op. cit.*, p. 56.

¹⁹ Pr. prof. dr. D. Stăniloae, nota 112, la Sfântul Grigorie de Nazianz, *op. cit.*, p. 145.

²⁰ Sfântul Grigorie de Nazianz, *op. cit.*, p. 60.

Pr. Prof. Dr. Mihai Himcinski

pentru că provine din Cel necauzat și I se adaugă slava nașterii²¹. Slava Tatălui e mare pentru că nu e născut din altcineva, e slava existenței desăvârșite. El are în Sine infinitatea. Dar nici slava Fiului nu e mai mică, pentru că Își are existența din infinitatea Celui nenăscut, dar Fiul dobândește prin naștere și *slava iubirii* ce I-o arată Tatăl născându-L. Slava unui Tată fără Fiu este relativă și nu cunoaște bucuria deplinei Sale existențe până ce nu-L are și-L iubește pe Fiul Său.

Iubirea treimică, comuniunea desăvârșită

Dumnezeu este Iubire pentru că există o iubire între un Tată exclusiv și suprem și un Fiu exclusiv și suprem. Iubirea adevărată există doar între două persoane egale, altfel n-ar exista afectivitate pură, ci una relativă. „Socotesc că se spune (unei persoane dumnezeiești) *Fiu* pentru că este după Ființă cu Tatăl. Și nu numai aceasta, ci și că este de la El. Și *Unul-Născut*, nu numai fiindcă e unul singular și din Unul singular, ci și fiindcă este aceasta într-un mod singular, nu precum corpurile. Iar *Cuvântul* pentru că este în raport cu Tatăl cum e cuvântul cu mintea, nu numai pentru nașterea fără patimi, ci și pentru unirea Lor și însușirea revelatoare a Tatălui de către El. Fiul e o dovedire scurtă și ușoară a firii Tatălui²².”

Actul nașterii Fiului din veci din Tatăl, ca egal și consubstanțial cu El – fiind întru totul egal cu Tatăl în afară de nenaștere – este fundamental pentru triadologie. Făcând diferență între ființa Tatălui și a Fiului, în Dumnezeu apar două atribute diferite care distrug unitatea Dumnezeirii, trecându-se la monopersonalism (doar Tatăl e în Dumnezeu), sau la panteism prin deșirarea Tatălui ca ființă necreată într-un Fiu creat și prin El în întreaga creatură. Noi „cinstim Dumnezeirea prin caracterele proprii²³”, Persoanele care O posedă, adică prin proprietățile sau însușirile personale ale Lor. Nașterea din veci e proprietatea Uneia din persoanele Sfintei Treimi, adică a Fiului, iar nenașterea e însușirea personală a Tatălui. Dacă nașterea și nenașterea nu ar aparține aceleiași ființe divine, ar rezulta că Tatăl și Fiul nu sunt de aceeași ființă sau substanță ceea ce introduce schimbabilitatea în cadrul Dumnezeirii. Prin nașterea Sa din veci din Tatăl în urma căreia posedă aceeași ființă întregă și deodată cu El, Fiul face dovada că în Dumnezeu ca unitate ființială există diversitate ca număr de persoane și nicidecum o uniformitate impersonală ca în panteism, unde toate sunt Totul.

Arienii introduceau inegalitatea de fire și de demnitate a Tatălui față de a Fiului, chiar dacă Îl recunosc pe Tatăl ca născător. „Oricine e născut, este un cuvânt substanțial al celui ce l-a născut, o rostire a ființei lui. Dumnezeu are Fiu unic, El

²¹ *Ibidem.*

²² *Ibidem*, p. 88.

²³ *Ibidem*, p. 86.

Câteva considerații pe marginea ontologiei trinitare capadociene

este definiție integrală a Tatălui sau o rostire (Cuvânt) integrală a ființei Lui. Dumnezeu fiind persoană nu poate să nu vorbească, să nu Se exprime, comunicându-se ca Persoană. Fiind din eternitate de atunci Se rostește, din veci naște Cuvântul Lui din ființa Sa. Fiind un Cuvânt ființial e și unul Personal, care și El simte pe Tatăl ca Cel ce L-a născut cu iubire și poate răspunde și El Tatălui cu iubirea Lui, comunicându-I ființa Sa la rândul Său, dar ca Fiul care a primit-o de la Tatăl²⁴. Fiul nu primește parțial o fire, El rămâne desăvârșit și una cu Tatăl. Tatăl își păstrează prin nenaștere firea Sa ca origine, precum Fiul pe cea de Născut prin naștere.

Numindu-Se Dumnezeu, Duh, face dovada că este nematerialnic și „este necesar să te gândești la o fire spirituală, cu putere infinită, nelimitată”²⁵. Tot ceea ce știm despre Sfântul Duh se referă la lucrarea Lui, la iconomia Sa, iar ceea ce nu știm despre El ne determină să-L adorăm ca Dumnezeu adevărat alături de Tatăl și de Fiul.

Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor (Fc 1, 2), „Moise vorbește aici de Duhul lui Dumnezeu numit cel Sfânt... , *se purta sau încălzea și dădea viață apelor, după chipul găinii, care clocește și dă putere de viață ouălor*”²⁶. Duhul lui Dumnezeu este Duhul existenței Sale, al vieții Sale, este principiul vivificator al lumii întregi de aceea este numit *de-viață-făcător* (în gr. *zoopion*), și nu este doar un suflu împrăștiat prin aer.

Duhul lui Dumnezeu este Duhul existenței Sale, a vieții Sale, este principiul vivificator al lumii întregi, de aceea este numit *de-viață-făcător* (în gr. *zoopion*), și nu este doar un suflu împrăștiat prin aer. „După cum Cuvântul cel creator a întărit cerul, tot așa și Duhul cel din Dumnezeu *care de la Tatăl purcede* (In 15, 26), adică de la Cel Care iese din gura Lui... are ipostaza de la Tatăl, și are în El toate puterile. Mîntea este Cuvântul Domnului, iar Duhul cel Sfânt, este Duhul gurii Lui...”²⁷. Fiul a ieșit de la Tatăl, iar Duhul purcede din Tatăl. Prin naștere Fiul a ieșit din Tatăl, iar Duhul din Dumnezeu într-un chip care nu se poate exprima prin cuvinte.

Conform textelor *Mt 11, 27; I Co 12, 3; In 4, 24*, drumul cunoașterii lui Dumnezeu pornește de la Duhul cel Unul, trece prin Fiul cel Unul și ajunge la Tatăl Cel Unul. Așadar, alături de Fiul și Duhul are rol revelator în Treime, descoperindu-ne pe Tatăl prin Fiul Său. Principiul a tot ce există este Tatăl, deci și al Fiului și al Sfântului Duh, în urma nașterii din veci, respectiv a purcederii din veci, deci „să nu numim pe Sfântul Duh nici *nenăscut*, întrucât cunoaștem numai un singur *Nenăscut* și un singur început al tuturor lucrurilor, Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos; dar nici *născut* nu-L numim pe Duhul Sfânt pentru că am învățat din

²⁴ Pr. prof. dr. D. Stăniloae, nota 223, la Sfântul Grigorie de Nazianz, *op. cit.*, p. 171.

²⁵ Sfântul Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh*, p. 38.

²⁶ *Ibidem*, p. 92.

²⁷ *Ibidem*, p. 252.

Pr. Prof. Dr. Mihai Himcinschi

tradiția credinței că numai Fiul este Cel Unul-Născut; dar am mai învățat că Duhul Adevărului de la Tatăl purcede și mărturisim că fără să fi fost creat, Duhul e și El din Dumnezeu²⁸.

Chiar dacă prepoziția *δία* folosită de răsăriteni pentru a explica purcederea Duhului de la Tatăl prin Fiul creează această dilemă, *Duhul vine din Tatăl sau din Fiul, sau din amândoi*, nu constituie baza *filiocvismului*, pentru că dacă Duhul vine din Fiul (și din Tatăl), ne apare și un Dumnezeu nepot (Duhul) deosebit de Tatăl și de Fiul. Duhul nu e un eon ce iese din cuplu divin (Tatăl-bărbat, Dumnezeu-femeie) ca la gnosticul Valentin, care accepta emanaționismul panteist. Dumnezeu e desăvârșit, nu evoluează în urmași, ci are un Fiu din eternitate și tot din eternitate un Duh pe care-L purcede odată cu nașterea Fiului Său. „Duhul e intermediar între Cel Nenăscut și Cel Născut”²⁹.

Duhul e firul prin care curge energia divină în lumea creată. Duhul ne introduce în Fiul și prin El la Tatăl, pentru că este Duhul Său. Ființa Sa stă la baza creaturii, e prezentă în lume fără ca aceasta să se confunde cu Ea. Dumnezeirea lucrează prin puterea Duhului, fără ca El să o folosească toată și fără ca lumea să se împărtășească în totalitate de Ea în sens panteist, fără să o cuprindă. Duhul e degetul lui Dumnezeu. Iisus vindecă prin Duhul ca prin degetul lui Dumnezeu. E Ipostasul Treimii care, realizând relația între Tatăl și Fiul, și aceasta și atunci când Fiul Se face om, împlinește acest rol al relației și între Dumnezeu și oameni. Prin Duhul ne simțim atrași de Dumnezeu³⁰.

„Ei (Fiul și Duhul) sunt de la El (Tatăl), deși nu după El. Iar ce este fără de început, este și etern. De când sunt deci acestea (Fiul și Duhul)? Acestea sunt deasupra lui cândva... Ele (ca persoane) sunt de când e Tatăl și socotim o eternitate care nu se împarte nici nu se măsoară”³¹, deci Fiul și Duhul există din veci din Tatăl, Unul prin naștere, Altul prin purcedere deasupra timpului și deodată pentru că Dumnezeu nu cunoaște intervalul de timp în actele intratrinitare, nici nu e supus schimbării.

„Tatăl nu e nume de ființă, nici de lucrare, ci de relație, un nume care arată cum e Tatăl față de Fiu și Fiul față de Tatăl”³². Cuvântul *relație* presupune realitatea persoanei, deosebită de ființă și lucrare. Nu ființa naște, nici lucrarea, ci persoana. Nu prin ființă se deosebește o persoană de alta, nici prin lucrare, ci prin relație. O persoană nu există decât în relație cu alta, fie că o naște, fie prin alte moduri de comuniune.

²⁸ Idem, *Epistola 125*, p. 306.

²⁹ Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cuvântul V. Despre Sfântul Duh*, p. 98.

³⁰ Pr. prof. dr. D. Stăniloae, nota 291, la Sfântul Grigorie de Nazianz, *op. cit.*, p. 185.

³¹ Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cuvântul III teologic*, p. 53.

³² *Ibidem*, p. 64.

Câteva considerații pe marginea ontologiei trinitare capadociene

Fără Fiul, Unul-Născut, Dumnezeu nu poate fi Tată, căci orice în afară de naștere și purcedere din veci ar fi devenire în timp, emanație, schimbabilitate, imperfecțiune. Tatăl fără Fiul nu există ca viață și strălucire, și fără Duhul e lipsit de putere. Dar Duhul nu e Fiul Său, nu e născut ca Fiul, ci e purces din veci simultan cu Fiul și are aceleași atribute ca și Tatăl și Fiul, doar Îi lipsește nenașterea și nașterea³³.

Tot ce aparține Tatălui vedem oglindit în Fiul, Fiul rămânând întreg în Tatăl și Îl are pe Tatăl în același timp întreg în El. Ipostasul Tatălui poate fi recunoscut sub forma Fiului, ca Chip al Său, și cine-L cunoaște pe Fiul, Îl cunoaște și pe Tatăl datorită perihorezei trinitare, dar nu-L amestecăm, nici nu-L confundăm pe Tatăl cu Fiul și invers, pentru că atributele de nenăscut și născut rămân în Ei spre deosebirea netă a ipostasurilor. „Cel care este în primul rând Tată, Acela este în al doilea rând Fiu, iar în al treilea rând și Duh Sfânt. Și tot așa Cel Care este în primul rând Duh, Acela este în al doilea rând și Fiu, întrucât Domn este și Duhul, iar în al treilea rând Tată, întrucât, desigur, și Duhul este Dumnezeu. Și pe cât se poate exprima forțat inexprimabilul, Tatăl este pentru El Însuși Fiu, iar Fiul poate fi pentru El însuși Tată. Același lucru se poate spune și despre Duhul întrucât Treimea este un singur Dumnezeu”³⁴.

Fiul are în chip firesc toate pe care le are Tatăl afară de nenaștere, prin numele de Fiu se arată modul de participare a lui la firea Tatălui. „N-a fost creat la porunca Tatălui, ci strălucește (prin Duhul) din ființa Tatălui”³⁵. Duhul este cu Tatăl, dar nu e Tatăl, este cu Fiul, dar nu e Fiu. Purcede din Tatăl și odihnindu-Se în Fiul devine și Duhul Fiului (*Rm* 8, 9), și „dacă nu are legătură cu Hristos, cum se face că Se unește cu Hristos?”³⁶, „Unde e prezent Duhul Sfânt, acolo e prezent și Hristos, și fiind sfințiți prin Duhul Îl primim pe Hristos și împreună cu Hristos Îl primim pe Tatăl”³⁷.

³³ „Ce lipsește deci Duhului pentru a fi Fiu? Căci dacă nu I-ar lipsi ceva, ar fi fost Fiu. Noi spunem că nu-I lipsește. Căci Dumnezeu nu are lipsuri. Dar este o deosebire de arătare, ca să spunem așa, sau de relație întreolaltă. Și aceasta a produs și o despărțire de nume. Căci nici Fiului nu-I lipsește ceva ca să fie Tată, fiindcă fiimea nu e o lipsă; dar aceasta nu-L face Tată. Fiindcă astfel I-ar lipsi și Tatălui ceva ca să fie Fiu. Dar Tatăl nu e Fiu. Acest nume nu exprimă vreo lipsă, nici o subordonare după ființă. Însuși faptul de a nu Se fi născut și de a se fi născut și de a purcede Îi dă unuia numirea de Tatăl, altuia de Fiu și iarăși altuia denumirea de Duh Sfânt, ca să se salveze distincția celor trei ipostasuri, într-o unică fire și demnitate a Dumnezeirii. Căci nici Fiul nu e Tată, fiindcă Unul e Tatăl, nici Duhul nu e Fiu fiindcă e din Dumnezeu. Dar Unul e Unul-Născut, căci este ceea ce e Fiul (după ființă). Cei Trei sunt una, prin dumnezeire, și ceea ce e una sunt trei proprietăți (prin proprietățile ipostatice)”, Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cuvântul V. Despre Sfântul Duh*, p. 99.

³⁴ Sfântul Vasile cel Mare, *Epistola* 125, p. 311.

³⁵ Idem, *Omilia XV. Despre credință*, p. 510.

³⁶ Idem, *Omilia XIV. Împotriva sabelienilor, a lui Arie și a anomeilor*, p. 596.

³⁷ *Ibidem*, p. 595.

Pr. Prof. Dr. Mihai Himcinski

Duhul Sfânt e în legătură strânsă, pe de o parte, cu Fiul, cu Care Îl și concepem în chip imediat – nașterea Fiului și purcederea Duhului din veci din Tatăl fiind acte simultane –, dar e legat și de Tatăl, pentru că El e Cauza Lui purcezătoare, și-L așază pe Duhul în urma Fiului și împreună cu El, dar ființa o ia doar de la Tatăl prin purcedere, „fără ca să existe între Tatăl, Fiul și Sfântul Duh nici un interval unde cugetul ar înainta în gol”³⁸. „Când zicem doar Duhul, prin această mărturisire înțelegem în același timp pe Cel al Cărui Duh este, și fiindcă Acesta e Duhul Lui Hristos, El vine de la Dumnezeu Tatăl. Dacă înțelegi cu adevărat pe Fiul, Îl vei vedea din amândouă părțile, El va aduce, pe de o parte, pe Tatăl, și din cealaltă pe Duhul Său propriu”³⁹.

Duhul purcede de la Tatăl prin Fiul, odihnindu-Se în El și comunicând întregii creații această odihnire. În urma odihnirii și strălucirii Duhului în Fiul, și în Iisus Hristos ca Fiu a lui Dumnezeu Întrupat, legătura tainică dintre Ei și dintre Ei și creatură presupune prezența Amândurora, care e izvorătoare de har și viață divină comunitară. „Viața pe care o comunică Duhul din Sine în alt ipostas nu se desparte de El, ci are și El în Sine viața și viețuiesc dumnezeiește și cei ce se împărtășesc de El, ca unii ce au dobândit viața dumnezeiască și cerească”⁴⁰.

Sfinții Părinți capadocieni nu au privit niciodată ființa separată de ipostasul care o deține. Nu există ființă neipostaziată, doar în abstract putem gândi o ființă, o natură sau esență separat de ipostasul în care ea subzistă. „În Dumnezeu cel necreat e depășită alternativa: sau unitatea ființei fără treimea Persoanelor, sau împărțirea ființei între Persoane sau ipostasuri. În planul dumnezeiesc, superior împărțirilor, dar și unității lipsite de viață, există și o unitate desăvârșită, neîmpărțită a ființei, dar și o viață interipostatică sau interpersonală. Acolo se împacă, într-un mod superior înțelegerii noastre, unitatea ființei și treimea ipostasurilor. Căci acolo atât unitatea ființei cât și modurile de subzistență diferită ale ipostasurilor sunt altfel decât în lumea creată, a compoziției. Aici multiplu înseamnă totodată compoziție, deși apariția altuia înseamnă împărțirea celui dintâi. Aici e o ordine materială a naturii, în care nu domnește libertatea, ci legile. Acolo e fluiditatea unitară, dar vie, în care domnește libertatea și unde viața de relație conștientă între mai mulți nu desființează unitatea”⁴¹.

³⁸ „Când ne gândim la Tatăl, atunci Îl concepem în El Însuși, cuprinzând în același timp și pe Fiul prin reflexie, iar când Îl concepem pe Acesta, atunci nu ne despărțim nici de Duhul Sfânt, ci în chip logic și deodată potrivit ființei, și-o reprezinti în ea însăși, concepută în așa fel încât să fie numai una credința în cele trei persoane”, Sfântul Vasile cel Mare, *Epistola 38*, p. 181.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Idem, *Contra lui Eunomie*, PG (V) 29, 772 B.

⁴¹ Pr. prof. dr. D. Stăniloae, „Ființa și ipostasurile în Sfânta Treime, după Sfântul Vasile cel Mare”, în *O*, nr. 1/1979, p. 55-56.

Monarhia treimică

Monarhia Tatălui nu poate fi considerată erezie subordinaționistă pentru că ea insistă asupra exprimării unității personale pe planul treimic și a caracterului tri-ipostatic al lui Dumnezeu, caracter care se datorează nașterii Fiului din veci din Tatăl și a purcederii din veci din Tatăl a Duhului Sfânt. Tatăl ca Principiu nu este anterior efectelor, actelor personale de naștere și purcedere. În Dumnezeu nu există nimic înainte sau după, Dumnezeu este neschimbabil prin Ființa Sa. Causalitatea atribuită Tatălui, ca Persoană care naște și purcede, exprimă ideea consubstanțialității, a egalității Fiului cu El și cu Duhul Sfânt dimpreună, nicidecum nu arată ideea de subordonare sau descompunere și deteriorare a divinității. În acest caz „El nu ar fi Principiul, ci nimicuri și fleacuri, mai mult, El nu ar fi Principiul decât în mod meschin și fără demnitate, dacă nu ar fi Principiul Dumnezeirii și al bunătății pe care o adorăm în Fiul și Sfântul Duh: Unul ca Fiu și Cuvânt, iar în Celălalt ca Duh purcezând fără separare”⁴². Tatăl este izvorul posedării comune de toate Cele trei Persoane a Ființei divine, a aceluiași conținut ontologic.

Prin monarhia Tatălui, care este Cauza sau Principiul născător și purcezător, caracterul Persoanelor din Treime devine de sine stătător, acest punct de vedere este tipic creștinismului răsăritean. „Tatăl (este) principiul tuturor, cauza existenței existențelor, rădăcina a tot ce este viu. Din El a ieșit izvorul vieții, înțelepciunea, puterea, chipul întru totul asemenea nevăzutului Dumnezeu, Fiul născut din Tatăl, Cuvântul cel viu, Care este Dumnezeu și este la Dumnezeu și nu adus la existență”⁴³.

Pentru Sfântul Vasile cel Mare cele trei ipostasuri contează drept *Kerygma*, iar unitatea lor monarhia care e privită drept dogmă și nu un simplu atribut al esenței. În propovăduire e importantă Treimea ipostatică și nu unitatea substanței. Ca și Căuză, Tatăl exprimă prin dogma monarhiei divine ideea de Căuză Personală, pentru că El este cauza celorlalte persoane dumnezeiești, altfel Dumnezeu nu poate fi Treime ipostatică. Tatăl este persoană pentru că Fiul și Duhul sunt în egală măsură cu El persoane consubstanțiale.

Monarhia este relația ipostatică ce generează atât Unimea, cât și Treimea. „Dumnezeirea e neîmpărțită în cei ce Se disting, e o unică lumină în trei sori ce se penetrează reciproc, fără să se contopească. Când privim la dumnezeire, la cauza primă și la principiul unic, apare în cugetarea noastră unitatea ei. Iar când privim la Cei în care este dumnezeirea, la Cei care ies din cauza primă în mod ne-temporal, fiind din ea și de aceeași slavă, cei închinați sunt Trei”⁴⁴. Fiul și Duhul

⁴² Sfântul Grigorie de Nazianz, *Oratio II*, 38, PG, vol. 35, col. 445.

⁴³ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia XV. Despre credință*, p. 510.

⁴⁴ Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cele cinci cuvântări teologice*, p. 103.

Pr. Prof. Dr. Mihai Himcinschi

există pentru că Tatăl Le-a dat natura întregă și deodată. Tatăl e Dumnezeu, Fiul e Dumnezeu și Duhul Sfânt e Dumnezeu. Fiul și Duhul Sfânt sunt fără de început, în sensul că nu cunosc temporalitatea, deci sunt eterni. Dar nu sunt fără un principiu, odată ce sunt din Tatăl.

Monarhia Tatălui în Biserica Ortodoxă nu trece pe locul întâi Persoanele divine, neglijându-se natura sau esența dumnezeiască, ci arată că Tatăl o are pe aceasta întregă, fără de început și din veci, și o dă întregă Fiului și Duhului Sfânt prin acte de natură personală. Din punct de vedere ontologic, putem spune că Tatăl dă ordinea ipostasurilor în Treime, nu în sensul subordinaționist, ci în sens ființial. Monarhia e act unic, prin ea Tatăl leagă și întemeiază ipostasul Fiului și al Duhului, ca ipostasuri egale dar și distincte. În Ortodoxie nu se accentuează ființa „pe de o parte, și persoana pe de altă parte, ci amândouă sunt privite deodată. Ontologia este personalistă și personalismul este întotdeauna ontologic. Privesc Ființa divină și văd Persoanele. Privesc Persoanele divine, dar numai în unitatea Ființei dumnezeiești. „Abia mă gândesc la Unime, și sunt luminat de Treime; abia I-am deosebit pe trei, și sunt iarăși atras de Unul. Când îmi reprezint pe unul din cei trei, îmi pare a fi totul; și, într-adevăr, mi se umple de El ochiul, încât îmi scapă. Nu pot înțelege măreția Lui, astfel să nu mai acord nimic restului. Când le adun pe cele Trei în una și aceeași cugetare, văd o singură lumină și nu pot să împart sau să măsoar lumina unită”⁴⁵.

La nivelul trinitar, mintea se confruntă cu două realități: una a identității absolute de esență a lui Dumnezeu în cele trei ipostasuri, și cealaltă ce aparține diversității de Persoane, care nu suprimă identitatea inițială, ci caută să o exprime.

Părinții capadocieni, preluând în urma Sinodului I Ecumenic de la Niceea din anul 325, termenul de *ὁσία*, pentru a contracara monarhianismul, care își găsea fundamentul în esența unică, dar pe care o vedea impersonală, au insistat asupra tri-personalității acestei esențe ipostaziate în Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, pe care le-au numit ipostasuri sau persoane, înțelegând și presupunând în același timp că fiecare dintre Ele deține Ființa întregă și deodată din veci. „Cel care este în primul rând Tatăl, Acela este în al doilea rând Fiu, iar în al treilea rând și Duh. Și tot așa Cel Care este în primul rând Duh, Același este în al doilea rând și Fiu, întrucât Domn este și Duhul, iar în al treilea rând Tată, întrucât desigur și Duhul este Dumnezeu. Și pe cât se poate exprima forțat inexprimabilul, Tatăl este pentru El însuși Fiu, iar Fiul poate fi pentru El însuși Tată. Același lucru se poate spune și despre Duhul întrucât Treimea este un singur Dumnezeu”⁴⁶.

Promovarea la nivelul esenței a noțiunii de relație înaintea Persoanelor, cum face erezia *fliocvistă*, este o absurditate logică. Răsăritul a văzut și a apro-

⁴⁵ Idem, *In sanctum baptisma*, Oratio XL, 41, PG 36, 417.

⁴⁶ Sfântul Vasile cel Mare, *Epistole*, p. 311.

Câteva considerații pe marginea ontologiei trinitare capadociene

bat existența relațiilor în cadrul esenței dumnezeiești, dar nu le-a separat de Persoane, nici nu le-a trecut înaintea Lor. Numele de Tată, Fiu și Duh Sfânt, dar mai ales cel de Fiu, este nume nu de ființă, ci de relație personală a Lui față de Cel care Îl naște, adică față de Tatăl. „Tatăl nu e nume de ființă, nici nume de lucrare, ci de relație”⁴⁷.

Persoanele sunt în relație pe baza ființei Lor comune și pe baza notelor specifice fiecăreia dintre Ele. Tatăl este Tată față de Fiul. Prin *Filioque*, impus la nivelul esenței, această relație se schimbă. Tatăl și Fiul devin Amândoi un alt Tată pentru Duhul Sfânt, și Duhul devine nepot al Tatălui și fiu al Fiului. Relațiile personale din Treime susțin și întăresc unitatea ființială și comuniunea de iubire, dar numai păstrându-și fiecare trăsătura personală proprie. De aceea, Ortodoxia a insistat atât de mult asupra monarhiei Tatălui. Numele de Tată și Fiu arată relația ca fiind între două persoane deosebite prin însușiri, dar identice ca ființă comună, unitatea de ființă nefiind anulată de deosebirea persoanelor, nici deosebirea acestora de unitatea de ființă. Relația le unește și nu le desparte. „Ce lipsește deci, Duhului pentru a fi Fiu? Căci dacă nu I-ar fi lipsit ceva, ar fi fost Fiu. Noi spunem că nu-I lipsește. Căci Dumnezeu nu are lipsuri. Dar este o deosebire de arătare, ca să spunem așa, sau de relație întreolaltă. Și aceasta a produs și o deosebire de nume. Căci nici Fiului nu-I lipsește ceva ca să fie Tată, fiindcă fimea nu e o lipsă; dar aceasta nu-L face Tată. Fiindcă astfel I-ar lipsi și Tatălui ceva ca să fie Fiu. Dar Tatăl nu e Fiu. Acest nume nu exprimă vreo lipsă, nici o subordonare după ființă. Însuși faptul de ca să nu Se fi născut și de a Se fi născut și de a precede Îl dă unuia numirea de Tată, altuia de Fiu și iarăși altuia denumirea de Duh Sfânt, ca să se salveze distincția celor trei ipostasuri într-o unică fire și demnitate a Dumnezeirii. Căci nici Fiul nu e Tată, fiindcă unul este Tatăl, nici Duhul nu e Fiu, fiindcă e din Dumnezeu. Cele trei sunt una prin dumnezeire și ceea ce e una sunt trei prin proprietăți”⁴⁸.

Sfântul Vasile cel Mare afirmă că: „Unul este și Duhul Sfânt, enunțat de asemeni separat, dar unit cu Tatăl cel unic prin Fiul cel unic, Care contemplează Preasfânta și fericita Treime”⁴⁹.

Îndumnezeirea omului sau odihnirea Treimii în natura umană

Îndumnezeirea este *odihnirea* noastră în Dumnezeu Cel în Treime, este luminarea ființei noastre, a naturii umane în totalitatea ei trup și suflet, cum și Hristos, în care Duhul S-a odihnit, a devenit izvor dătător de lumină pe muntele Tabor și la

⁴⁷ Sfântul Grigorie de Nazianz, *op. cit.*, p. 64.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 99.

⁴⁹ Sfântul Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh*, p. 60.

Pr. Prof. Dr. Mihai Himcinschi

dumnezeiasca Înviere. „Iluminarea este sfârșitul, împlinirea tuturor celor dorite. Lumina dumnezeiască este odihna a toată contemplarea (vederea). Cel ce a ajuns să o vadă acesta se odihnește de toate”⁵⁰.

Numai pentru că Duhul e în Hristos și noi putem fi ridicați în Duhul, ridicați la statura de fii ai Tatălui. Fără îndumnezeire, fără odihna Duhului în Hristos am rămâne străini și neînfiți, neînfrățiți cu Fiul, dar și între noi. Prin *Filioque*, Apusul face abstractă legătura Fiului cu Tatăl, a Fiului cu Duhul și a Lor cu lumea. Prin Duhul care porcede și de la Fiul devenim fii ai Fiului și nu frați ai Lui, nepoți ai Tatălui și nu fii ai Săi, rămânem în afara relației dintre Tatăl și Fiul, neîndumnezeiți, fără accesul la îndumnezeire, la odihna în Dumnezeu, la firea îndumnezeită a lui Hristos. „Toată nădejdea noastră să se întoarcă întru odihnă pentru ca schimbându-se trupul smereniei noastre, să înțelegem că a ajuns asemenea cu chipul trupului slavei”⁵¹.

Prin *Filioque* creația e în afara Treimii. Odihnirea Duhului în Fiul așază creația de la început în Dumnezeu, fără să fie una cu El, ca în panteism. Această unire este paradoxală, este o unire prin har, nu prin ființă. Lumea e în Dumnezeu, și Dumnezeu deasupra ei. Duhul Sfânt dă lumii suflarea de viață, o îndumnezeiește, dar nu o face separat de Tatăl și de Fiul. Tatăl este originea lumii, Fiul înfăptuirea, iar Duhul împlinirea. Unitatea Treimii nu se desface în relația Ei cu creația. Atât la creație, cât și la desăvârșirea ei nu lucrează o Persoană din Treime separat de celelalte Două, ca în *fliocvism*. Ființa cea una subzistă în mod real în toate cele trei Persoane. Îndumnezeirea nu vine doar de la Una, ci este lucrarea tuturor, prin credința în dumnezeirea Lor și în baza legăturilor dintre Ele. „Ce poate fi râul lui Dumnezeu decât Duhul cel Sfânt, Care sălășluiește în cei vrednici prin credința celor care au crezut în Hristos?”⁵²

Unitatea între Persoanele Sfintei Treimi se arată în aceea că în Duhul ni Se descoperă Fiul însuși, și Fiul prin Sine Îl descoperă pe Tatăl. Vederea Fiului este deci posibilă doar în Duhul, care este asupra Lui. Duhul este ochiul spiritual prin care se vede Fiul, și de aceea propriu-zis Duhul nu se poate vedea, dar se simte, se trăiește mistic prin Hristos, Care Îl trimite în lume la Rusalii, nu prin puterile naturale ale omului. Harul din om îl înalță și îl înduhovnicește, ridică ființa umană la orizontul transcendent al eu-lui nostru. La fel și la nivelul treimic. Duhul întreține interioritatea supremă a trăirii Fiului de către Tatăl și invers. Tatăl și Fiul sunt luminați împreună prin Duhul, fără de care nici noi nu-L putem cunoaște pe Tatăl decât prin Fiul Său întrupat. Întruparea deschide orizontul

⁵⁰ Sfântul Grigorie de Nazianz, *In Sancta Lumina*, PG, 36, 344 A.

⁵¹ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilii la Psalmi*, p. 260.

⁵² *Ibidem*, p. 303.

Câteva considerații pe marginea ontologiei trinitare capadociene

îndumnezeirii noastre. „El S-a născut pentru o cauză. Iar aceasta a fost: ca să te mântuiești tu”⁵³.

Hristos Se descoperă ca Fiul al lui Dumnezeu în și prin Duhul Sfânt, iar noi fiind în Duhul putem vorbi și-L putem trăi pe Hristos în noi ca Dumnezeu, privind la Hristos prin Duhul îi strigăm Tatălui, *Avva Părinte!* (Ga 4, 6). Toate darurile le avem de la Tatăl, Fiul le are în calitatea Sa de Fiul și le trece la Făpturi prin Duhul. Făpturile cunosc din aceasta pe Fiul ca Fiul și pe Duhul ca Cel ce le împărtășește, nu ca pe fiul al Fiului ca în *filiocvism*. Purcezând doar din Tatăl, Duhul are o relație directă cu El și odihnindu-Se în Fiul ia toate câte are Fiul și le aduce lumii ca fiind venite de la Tatăl. Fiul rămâne Fiul comunicând darurile Duhului, nu devine Tată pentru Duhul ca în cazul lui *Filioque*, pentru că Fiul nu poate fi, ca Tatăl, originea celor date lumii. Și pe planul iconomic Biserica Ortodoxă învață că perihoreza treimică rămâne aceeași ca și pe planul intrinsec al vieții trinitare, cu deosebirea că *iconomia* presupune harul, *teologia* presupune ființa, însă raporturile și relațiile interpersonale sunt aceleași. Duhul care se află în Fiul prin odihnire, iar din El toate câte le dă Tatăl Fiului ca să le poată împărtăși oamenilor îndumnezeindu-I și făcându-I frați cu Hristos îndreptați spre același Tată, cum și Fiul e întors prin Duhul către Tatăl, atât pe planul vieții intratrinitare cât și pe cel iconomic. „Unde este prezent Duhul Sfânt, acolo e prezent și Hristos, iar unde este Hristos, acolo este, evident, și Tatăl. Fiind sfințiți prin Duhul, primim pe Hristos... și împreună cu Hristos primim pe Tatăl”⁵⁴.

Există o legătură între Trupul lui Hristos în care odihnește Duhul și din care harul ne este împărtășit, și trupul nostru în care, de asemenea, odihnește Dumnezeu. Mântuirea înseamnă deci pătrunderea dumnezeirii în umanitatea noastră prin Fiul lui Dumnezeu făcut om, în al cărui Trup odihnește Duhul nefiindu-I străin ca în concepția filiocvistă apuseană. Fiul este Chipul Tatălui, noi suntem făcuți după chipul Său, adică după Fiul care este Chipul Tatălui. Ca ființe ce Îi purtăm chipul, se cuprinde în noi și calitatea de fii ai Tatălui în care se odihnește harul lui Dumnezeu ca și Duhul în Fiul Său. Calitatea de fii ai Tatălui nu o avem *de la* și *prin* noi înșine ca creaturi, ci prin Duhul Sfânt, prin lucrarea Lui ca iradiere a lui Dumnezeu cel transcendent în ființa noastră; așa Îl cunoaștem pe Fiul și prin El ajungem la Tatăl, Care vine în cei ce sunt uniți cu Fiul Său ca într-o extensiune a Lui. Aceasta este ființa Bisericii, ființă care nu poate exista fără relația de odihnire a Duhului în Hristos și prin El în noi toți ca aceeași fii ai Părintelui ceresc și frați ai Mântuitorului. De aceea principalul scop al creștinului este dobândirea Duhului Sfânt, după cum afirma Sfântul Serafim de Sarov, Duhul lui Hristos. Avându-l în

⁵³ Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cuvântarea a III-a. Despre Fiul*, p. 67.

⁵⁴ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia XIV. Împotriva sabelienilor, a lui Arie și a anomeilor*, p. 525.

Pr. Prof. Dr. Mihai Himcinschi

noi ca har, ca pârgă duhovnicească, Îl avem și pe fratele nostru, Hristos. „Cei pecetluiți de Duhul Sfânt (*Ef* 1, 13-14), pentru ziua izbăvirii, au păstrat intactă pârga Duhului pe care au primit-o”⁵⁵.

Concluzii

Dogma Sfintei Treimi a constituit dintotdeauna centrul vital al teologiei ortodoxe. Ea este suprema taină a existenței prin care toate se pot explica și fără de care nu se poate explica nimic și, de aceea, ca taină sau mister suprem, este întrucâtva inteligibilă, poate fi percepută și înțeleasă cu rațiunea față de care este conformă până la un anumit punct.

Acceptată deplin din punct de vedere logic, Ea arată scopul și sensul existenței întregi, fiind o iubire fără de început care în același timp urmărește ca această iubire să fie extinsă în toți cei care o mărturisesc.

Biserica Ortodoxă vede Sfânta Treime ca Dumnezeu al iubirii, Dumnezeu care Se descoperă lumii în mod deplin prin Fiul întrupat și Care este lucrător încă de la creație prin Duhul Sfânt, în Biserică, și chiar în sufletele noastre, de aceea nu de puțină importanță este accentul care cade atât pe Trinitatea Persoanelor divine aflate în comuniune, cât și pe relațiile din cadrul Lor, pentru că Duhul care Se odihnește și strălucește în Hristos vine și în inimile noastre și ne ridică în planul relațiilor iubitoare dintre Persoanele dumnezeiești.

Teologia răsăriteană s-a confruntat chiar din primele veacuri cu două învățături greșite care negau relațiile de comuniune personală pe planul trinitar. Astfel, erezia sabelianist-modalistă, care punea accentul pe natura una în detrimentul Persoanelor Sfintei Treimi, pe de o parte, arăta că natura divină este ipostaziată doar într-o persoană care se arată pe rând ca Tată, Fiul și Duh Sfânt, nefiind în Dumnezeu trei Persoane, pe de altă parte, erezia triteistă care punea accentul pe ipostasurile ce dețin ființa separat unul de celălalt, împărțind-o, și aceasta în detrimentul naturii divine unice și nedivizibile.

Sfinții Părinți din primele veacuri au arătat că în Dumnezeu există o singură Ființă pe care o posedă Ipostasul Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh, în mod simultan, și Ea e întregă în fiecare. Dumnezeu e Treime și comuniune în același timp, Monadă și Triadă, fiecare Ipostas sau Persoană având trăsături specifice sau însușiri personale neconfundabile, note care Le evidențiază și Le disting între Ele.

Natura și Persoanele în Dumnezeu nu stau una lângă alta, ca trei lângă unul, ci, paradoxal, Dumnezeu e Unul după ființă, dar și Trei după ipostasurile care dețin natura: Fiul prin naștere, Duhul Sfânt prin purcedere, Tatăl singur având ființa de la Sine și prin Sine. Viața personal-perihoretică sau intersubiectivitatea

⁵⁵ Idem, *Omilii*, XVI, p. 56.

Câteva considerații pe marginea ontologiei trinitare capadociene

Persoanelor dumnezeiești, modul de a fi Una în Alta, scoate în evidență existența unor relații personale din cadrul Sfintei Treimi. Fără aceste relații nu poate exista comuniunea trinitară, comuniune care e rezultatul unirii paradoxale a Persoanelor în natura una, dar și diversitatea lor.

Persoana care face posibilă prezența Tatălui în Fiul, și invers, este Sfântul Duh numit și Duhul comuniunii și al iubirii. Duhul care purcede din Tatăl și se îndreaptă spre Fiul unde rămâne odihnindu-Se și de unde strălucește iarăși către Tatăl ca răspuns al Fiului prin iubirea filială la dragostea paternă.

Iată de ce se justifică accentul pus de Biserica Ortodoxă pe această dogmă, a odihnirii și strălucirii Duhului Sfânt *în și prin* Fiul, arătând în același timp că același Duh se odihnește și în Iisus Hristos ca Fiul al lui Dumnezeu întrupat. Dacă Duhul ar ieși din Fiul, respectiv și din Hristos, legătura interioară între Tatăl și Fiul dispare, Treimea se deșiră, iar Persoanele Ei rămân exterioare și în același timp închise Una față de Alta.

Erezia *filiocvistă* nu a fost acceptată de Răsărit niciodată, tocmai pentru acest considerent al ruperii comuniunii vieții trinitare, iar demonstrațiile și deducțiile raționalo-psihologice aplicate la nivelul trinitar de către apuseni n-au avut succes.

Capitolul rezervat implicațiilor pe care erezia *filiocvistă* încearcă să le arate face dovada că Biserica Ortodoxă vede permanent o legătură între Fiul și Duhul Sfânt, între hristologie și pnevmatologie, și nu separă planul trinitar al vieții de comuniune a Persoanelor treimice de planul iconomic în care Dumnezeu ca Treime lucrează și este prezent, tot ca Treime, în energiile dumnezeiești și îndumnezeitoare.

Duhul Sfânt doar dacă rămâne în Hristos vine în lume de la Tatăl prin Fiul întemeind Biserica, ca noi cei ce suntem mădulare ale Bisericii *în* Duhul Sfânt *prin* Fiul, să ajungem la Tatăl, să devenim frați ai lui Hristos și fii ai aceluiași Părinte, și aceasta este posibil doar dacă Duhul care purcede numai de la Tatăl și rămâne doar în Fiul, atât pe plan treimic, cât și iconomic. Nu este lucrare a Tatălui și a Fiului care pe planul iconomic să nu fie realizată în Duhul Sfânt, Duh care este *capătul întors către lume al Sfintei Treimi*.

Datorită Duhului care Se odihnește și strălucește din Hristos, Biserica are în același timp două laturi, două perspective: hristologică și pnevmatologică. Ortodoxia nu a cunoscut nici hristomonismul catolic, nici pnevmatomonismul protestant, ci a arătat că Biserica este mediul în care Dumnezeu ca Treime coboară prin energiile Sale necreate, datorită odihnirii Duhului în Hristos, energii care izvorăsc din ființa lui Dumnezeu Cel în Treime.

Biserica Ortodoxă nu a separat niciodată natura creată de energiile dumnezeiești, nici nu a văzut existența vreunui antagonism între ele, dimpotrivă, datorită dogmei despre odihnirea și strălucirea Sfântului Duh și în trupul îndumnezeit al

Pr. Prof. Dr. Mihai Himcinski

Mântuitorului Hristos, natura Sa umană primindu-le, umplându-se de slavă, ni le împărtășește și nouă celor din Biserica Sa.

Paradoxal, pentru că energiile aparțin ființei unice a lui Dumnezeu, dar sunt împărtășite de Duhul lui Hristos în lume, ele sunt în același timp și exterioare ființei noastre, cât și interioare ei. Nu sunt exterioare nouă pentru că nu sunt entități adăugate, ci puteri care ne pătrund firea îndumnezeind-o.

Odihnirea Duhului Sfânt în Hristos ne aduce și nouă temeiul înfierii, posibilitatea îndumnezeirii. Duhul trimis de Hristos dă ființă Bisericii la Rusalii, iar Hristos, Capul ei, locuiește în ea cu deplinătatea Dumnezeirii prin Duhul Său care se coboară în Biserică, pentru ca noi în Biserică prin Duhul Fiului să ne înălțăm la Tatăl.

Ca iubire interpersonală, Treimea este modelul desăvârșit de viață și comuniune, care dă putere și omului de a fi în comuniune cu Dumnezeu și cu semenii prin Fiul Său întrupat, Care, împrăștiindu-Și umanitatea, o restaurează și o readuce la plinătatea vieții Sale dumnezeiești comună cu a Tatălui și a Fiului.

Omul îndumnezeit devine purtător al chipului Treimii, de aceea Sfânta Treime e baza spiritualității ortodoxe oglindită în Sfânta Liturghie și în Sfintele Taine, ca un Dumnezeu cu o unică ființă, voință și lucrare, ca Trei Ipostasuri în relație cu unele cu altele atât în plan treimic cât și iconomic.

Hristos, Dumnezeul – Om, aduce revelația deplină a Divinității, de aceea hristologia e treimică, eclesiologia e treimică, sau Biserica în efortul său de a se uni cu Dumnezeul Treimii. Sfânta Treime e prezentă și în nevoințele noastre, în efortul ascetico-mistic, în viața Bisericii în care îi adună pe toți la Sine prin Euharistie și celelalte Taine, conduși fiind de ierarhia sacramentală.

Filioque, cu toate implicațiile sale, rămâne principala erezie care separă Răsăritul de Apus. Refacerea unității dintre cele două Biserici, Catolică și Ortodoxă, necesită un dialog clar și concis, mai cu seamă pe marginea triadologiei. Dorința de dialog, exprimată și de Conciliul II Vatican, rămâne încă un vis nedevenit realitate pentru cele două Biserici care vor să devină una (*In 17, 21*), ca și Dumnezeu cel Unul în Ființă, dar întreit în Persoane.

Reliefând o învățătură clară despre Dumnezeu în Treime, Biserica Ortodoxă conduce pe credincioșii ei spre o împărăție a lui Dumnezeu în Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, spre o viață de comuniune cu Dumnezeul treimic, dar și spre o viață de comuniune între toți oamenii, și între ei și Dumnezeu.